

BERTHA BULCSU

MÁSFÉL ÉVIG MAGÁNZÁRKÁN

BESZÉLGETÉS LAKATOS ISTVÁNNAL

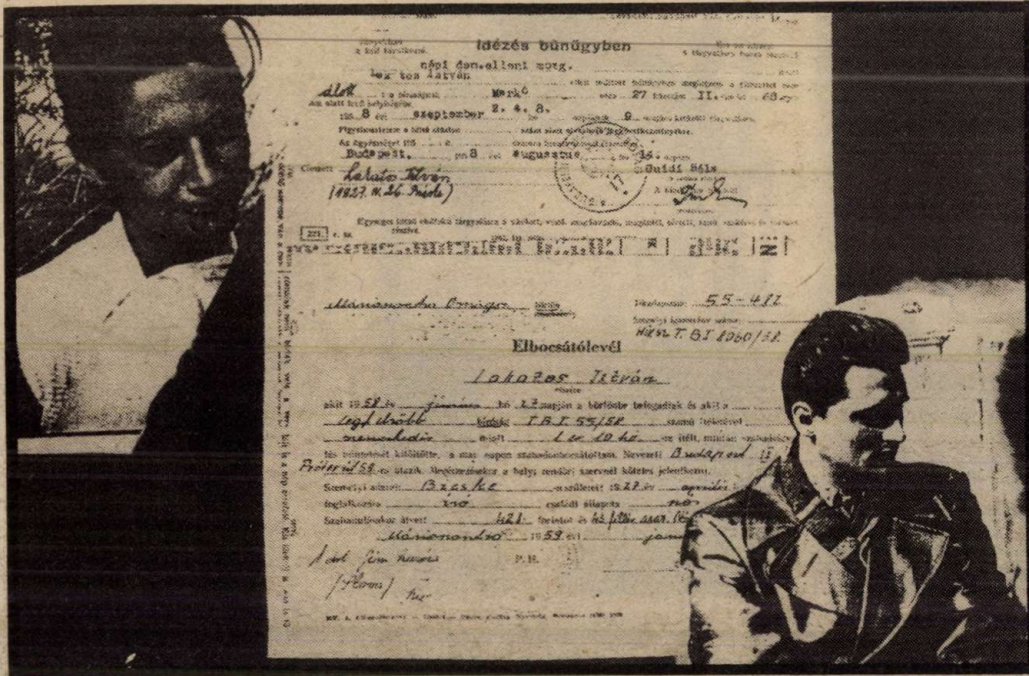
Lakatos István, amikor a forradalom le-
erése után börtönbe került, cellájában
elfordította a világirodalom első nem-
zeti eposzát, Vergilius Aeneisét. Vergi-
us élete utolsó esztendejében Görög-
országba hajózott, hogy a történet
helyszínén három évet szánjon még a
ösköltemény befejezésére. Tanul-
mányútján súlyos napszúrást kapott,
etve hazaszállították, de alig ért par-
tot, pár nap múlva meghalt. Végrende-
tében, túlzott lelkiismeretességéből
egy eszményeiből kiábrándulva talán,
befejezetlenül is teljes értékű eposza
egsemmissítését kérte, kívánságának
teljesítését Augustus császár szeren-
sére megakadályozta. Véletlen-e,
hogy Lakatos, a latinos műveltségű fia-
lköltő, éppen az Aeneis lefordítására
alkalmazott? Babits szerint Aeneas el-
cselekedete az, hogy elaggott atyját
viszi az égő városból, életének nagy
adata pedig, hogy Trója ős „házi iste-
it” tengereken és harcokon keresztül
épülendő új városba átmentse. La-
tos vállalkozása hasonló, az emberi-
gy nagy kultúrkinccsét igyekezett át-

menteni egy új, későbbi Magyarország
szellemi életébe. A kor barbár kihívá-
sára válaszolhat-e költő stílusosab-
ban? Aligha.

Lakatos, aki hat évig piarista gimná-
ziumba járt, majd a bencéseknél érett-
ségizett, aztán négy évig a Pázmány
Péter Tudományegyetem magyar-né-
met szakos hallgatója volt, az Újhold
írói közé szokták sorolni, de előtte már
gyakornokoskodott Supka Géza Világ
című lapjánál, szerepelt a Magyarok-
ban, a Sorsunkban, nagy sikerű epikus
ciklusa pedig, A Pokol tornácán, a Vá-
laszban jelent meg. A Budapest ostro-
máról szóló, hexameterekben írt köl-
temény olyan sikert aratott, hogy Basch
Lóránt és Schöpflin Aladár azonnal fel-
figyelték rá, és 1949 januárjában, még
első kötete megjelenése előtt Baum-
garten-díjjal tüntették ki, Lengyel Ba-
lázs pedig már 1947-ben meghívta az
Újhold írói körébe. Lakatos gyors fel-
emelkedését, sikerét végtelen hosszú
csend követte, neve és személye politi-
kai okokból árnyékba került. Első önál-
ló verseskötete 1949 könyvhetére, a

második. 1972-ben hagyta el a nyomdát,
vagyis Lakatos Istvánnak huszonhá-
rom évig nem jelent meg eredeti köte-
te, pedig dolgozott. Szanszkrit, latin,
olasz és német klasszikusokat fordított
magyarra, ebből élt, egyúttal örökre
beírta a nevét a magyar műfordítás-
irodalomba. Alkotásaira 1982-ben
Graves-díjat, 1983-ban József Attila-dí-
jat, 1985-ben Déry-díjat kapott.

Lakatoséknál kutyauralom van, ezt
már akkor megsejtettem, amikor a ku-
tyabarát fekete macskával összetalál-
koztam a lépcsőházban. A Mártonhe-
gyi úti lakásban Lakatos István nyit aj-
tót, de kezet sem tudunk fogni, azon-
nal közénk veti magát a ház igazi gaz-
dája, Nádasjáró Ophélie, a szép és el-
kényeztetett angol szetter. Nevét csak
ünnepi alkalmakkal viseli, otthon az
egyszerűség kedvéért Lindának neve-
zik. Linda megölel, arcon nyal, közben
a költő hűséges felesége, aki a nehéz
időkben kötőgépen dolgozott, hogy
megélhetésüket biztosítsa, előveszi a
kutya nemesi okiratait. Megtekintem
az iratokat, Lindának valóban Nádasjá-

ró Ophélia a neve, származása hibátlan, családfája több nemzedékre visszavezethető, mint egy kékvérű átlagarisztokratáé. A vadászeb ezt úgy látszik, tudja, mert mindenkit félretol, mindenbe belevakkant, majd hosszú monológokba kezd, gondolom, őseiről regél. Végül kénytelen vagyok komolyan rászólni: „Téged csuktak börtönbe, vagy a gazdádát? Te fordítottad le az Aeneist, vagy Lakatos István?” – „Vakk, vakk...” – mondja a kutya öntudatosan. – „Linda, te hazudsz, szerintem nem tudsz latinul, s 1957-ben még a világon sem voltál!” – figyelmeztetem, de hiába, tovább ugatja a magáét. Lakatos elnéző mosollyal nyugtázza a kutya hazudozását, személyiségének féktelen, boldog eluralkodását kicsinyes emberi dolgaink felett.

Lakatosék ablakából a fél Buda látható, egészen a Dunáig, s a figyelmezebb szemlélő kicsit jobbra, a Farkasréti temető örökzöldektől vastag, parkszerű foltját is felfedezheti. Az erkélyen madáretető, az üvegen túl vidám cinkék ugrándoznak. Lakatos dolgozószobája könyvektől zsúfolt, még a szoba közepén álló íróasztal két oldala mellé is polctornyokat épített, így olyan az egész, mint egy kicsinyített diadalív. A heverő a polcrendszer alatt kapott helyet, a pianó is beékelődött a könyvek közé, a képek, főleg írók arcképei és Arany János, Babits eredeti kézíratai a polcok külső szélén függenek. Kint a folyosón, mi több, a toaletten is könyvfalak szorongatják az embert. A heverő fölött a polcon rádió, óra, oldalt a falon is órák lógnak, stopperórák, karórák, zsebórák, a konnector alatt pedig találékonyan felfüg-

gesztve ollók, tollak, bicskák, csavarhúzó. Az órák alatt hosszúkás sárga falinaptár látható, alatta kis zsámolyon sárga telefon. Lakatos a heverő szélén ül, én a dohányzóasztal másik oldalán egy kényelmes fotelban. Közben a macska is benyávgja magát a lépcsőházból, így valamennyien együtt vagyunk. A kutya eleinte az ölemben nyugtatja fejét, később átugrik Lakatos mellé a heverőre, s az örövendezésbe belefáradva szundikál kicsit.

– *A megpróbáltatásaidhoz vezető első lépcsőfok, úgy tudom, a Bessenyei-kör volt.*

– Tudod bizonyára, soha életemben semmiféle pártba nem léptem be, mint író azonban szívesen részt vettem volna az Írószövetség pártcsoportjának vitáin például, merő kíváncsiságból. 54-től kezdve a párttag írók, igaz, szigorúan egymás közt, nagyon izgalmas dolgokat kezdtek megtárgyalni. Mivel akadtak barátaink a párttagok közt is, nagy vitáikról tudtunk annyit-amennyit mi is. Major Ottó mindig jó barátom maradt, pillanatokra sem érezte velem, hogy ő felsőbbrendű kommunista, én szánandó liberális polgár. Akár neki, de még az akkor vakhítú Kuczkának is meg mertem mondani, hogy borzalom, ami az országban folyik. Elképzelni se tudtam volna, hogy bármelyikük följelent ezért. Effajta tisztesség és becsület élt mindvégig tisztességes párttagok és pártonkívüliek között. Akadtak természetesen a szövetségben is besúgók, de tudni lehetett, kik azok, ezekkel nem társalogtunk. Hadd feleljek azonban kérdésedre. Minthogy az Írószövetség pártpolitikai vitáiban nem vehettem részt, sokszor gondol-

tam rá, kellene egy hely, ahol a nem párttag értelmiségiek is megtárgyalhatják az ország dolgait. Nagyon szegény voltam abban az időben, fűteni se tudtam sokszor albérleti szobámat. Ezért időm nagyobbik részét kávéházban, a Darling eszpresszóban vagy az Egyetemi és a Széchényi Könyvtárban töltöttem. Ott meleg volt, és megtaláltam a szükséges könyveket. Egyik nap, ez talán 54 őszén lehetett, Éri István régész barátom odaszólt nekem, hogy Pista, tengődik nálunk egy DISZ-szervezet, szeretnék életet vinni bele, szeretnék vitatkozni politikáról, történelemről, művészetről. A kortárs fiatalok közt neked van talán a legtöbb barátod. Hozd el őket, legyen itt tíz író, mi is lennének húszan-harmincan, és megvitatnánk az irodalom és a társadalom kérdéseit. Gondolkodtam pár napig, aztán a Galilei-kör mintájára, mert bennem mindig élt egy szabadelvű nosztalgia is, létrehoztuk a Bessenyei-kört, amelynek vezetője lettem. Bessenyei költőként ma már élvezhetetlen szegény, de az előfelvilágosodásnak jelentős alakja volt.

– *Meddig élt a Bessenyei-kör?*

– Háromnegyed évig, illetve mind végig élt, úgy, hogy átfelldött Petőfi körre. Sajnos eszébe jutott valakinek patrónust kell keresnünk, aki termet biztosít, fizeti postaszámlánkat stb. Egyszer csak hívatott bennünket az országos DISZ főnöke, Hollós Ervin. Kitűnő dolgot kezdeményeztünk, lelkesedtünk, a DISZ minden támogatást megad, persze tovább kellene fejlődnie Hollós, aki 56 után a belügy Politikai Főcsoportfőnökségének vezetőjeként Biszku Béla jobbkezévé az elnyomó apparátus leghírhedtebb figurája lett méltán örvendett: teljesen hitelét vesztett ifjúsági szervezetük némi tekintélre tehet szert, ha ezeket a naiv fiatalokat sikerül csőbe húznia, pontosabban beszerveznie. Én egy szűk értelmiségivita kör híve voltam, az apparátus, saját irányítása alatt, a nagy létszámú összjóvetelek mellett kardoskodott. Hollósnak sikerült ránk erőltetnie, hogy hűnk össze három-négyszáz embert nagy-budapesti DISZ gépirónője legpeli majd meghívóinkat. Én összeadtottam azok névsorát, akiket az alakgyűlésre érdemesnek tartottam meghívni, de Hollósék szemérmetlenül sikkasztották az egész levelezést. Én meghívóim közül kiküldtek tízöt vagy tizenötöt, a többit pedig az funkcionáriusainak postázták. Beledultak a masszív bolsevikok, s azonnal leszavazták a Bessenyei-kör nevet,

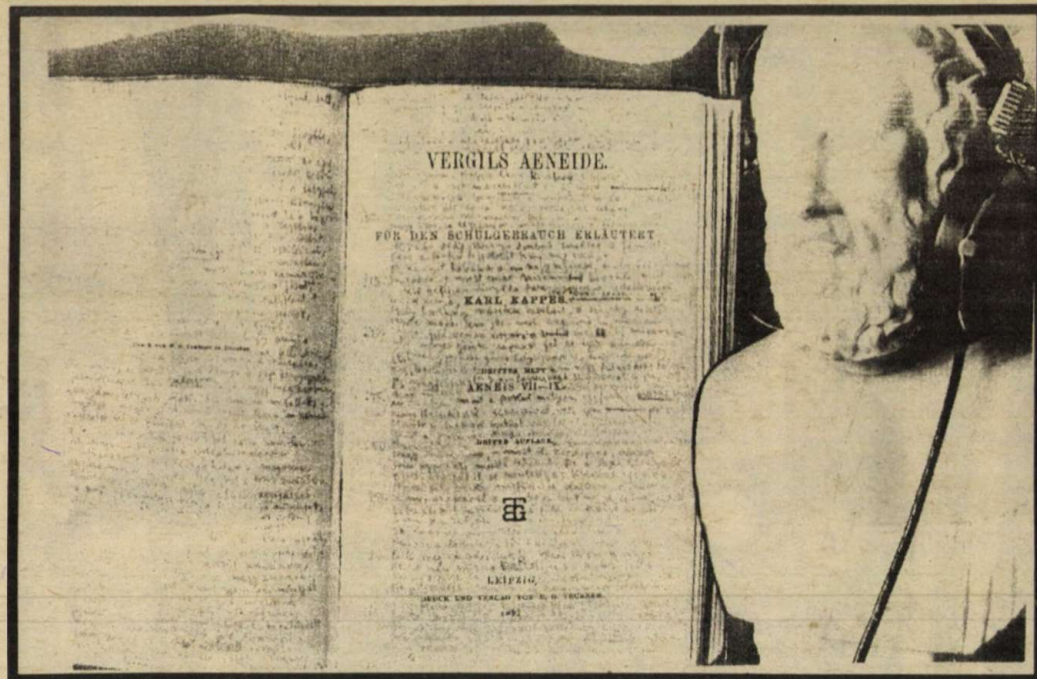
megalakították a Petőfi-kört. A vezetőseget is mindjárt megválasztották, engem nagy kegyesen az elnökségbe azért beválasztottak. Az elnökségnek én mindvégig tagja maradtam, nem zártak ki, de aztán elfelejtettek meghívni üléseikre. Amikor aztán kiteljesedtek a nagy Petőfi-kör-viták, abban nekem jóformán semmi szerepem nem volt már. Odatették a kedves, jóindulatú, akkor még elég baloldali Tánzos Gábort, Hegedüs D. András, Jónás Palit, és be kellett látnom, hogy a Petőfi-kör a reformkommunisták kezébe került. Nem kétséges, jobban működtek, és sokkal nagyobb népszerűséget tudtak szerezni maguknak, ügyesebben meg tudták szervezni a nagybudapesti mozgalmat, mint én valaha tudtam volna. Én egy Galilei-kör-szerű, intellektuális vitaklubban gondolkodtam, percre se nagyvárosi, pláne országos mozgalomban. És szerettem volna a Népfronthoz átvinni a Petőfi-kört, ez sem sikerült, Hollós Ervinék felügyelete alatt maradt, míg föl nem lázadtak ellenük saját kádereik. A forradalom leverése után Hollós az írópek egyik kezdeményezője, fődetektív lett, de ez más történet már.

– *A Bessenyei-, majd a Petőfi-kör vitáinak ismeretében számítotál mindarra, ami 56 októberében történt? Vagy meglepett?*

– Nem tartottam lehetetlennek a Nagy Imre-féle józanabb marxizmus győzelmét, vagyis számítotam valamilyen radikális fordulatra, ha nem is forradalomra. Élt bennem a remény, ennek be kell következnie, de nem gondoltam, hogy épp 1956 októberében.

– *Kassák Lajos ajánlására 56-ban tagja lettél az Írószövetség elnökségének. Mi történt akkor az Írószövetségben?*

– Ennek előzménye volt. Kassák Lajos rendkívül durván megtámadta az Írószövetség egyik plenáris összejövetelén. Ez még a Gorkij fasorban történt, ott ült Kassák Lajos is. Munkásforradalom a múltban vagy valami hasonló volt a vitatéma. Megjelent vagy százfőnyi közönség. Egyszer csak valaki fölállt, és rendkívül ordenáre módon támadt Kassákra. Munkásárulónak nevezte, és kijelentette, az ilyen irodalomra nincs szüksége a szocializmusnak. Én akkor fölálltam, és nagyon élesen megvédtem Kassák Lajost. Ez úgy végén vagy 53-ban történt. Csatlazoztam hozzáam Oltványi Ambrus, ő is delmébe vette Kassákot. Kassák ezt ha nem felejtette el, ezért ajánlott engem később az Írószövetség elnök-

ségébe. De ne tévesszük össze az Írószövetség 1956 szeptemberi közgyűlését az Írószövetség október 24–25-i összejövetelével. Ez két külön dolog.

– *A szeptemberi közgyűlésen lettél elnökségi tag?*

– Nem, ott még nem... Én szeptemberben egy nagyon hosszú felszólalást tartottam, követeltem többek közt a Válasz és az Újhold újraindítását. Ez Fodor Andris naplójában is szerepel. Szeptemberben kihagyták az összes kommunistát a vezetőségből, de én még nem kerültem be. Amikor kitört a forradalom, és az Írószövetség összejött, akkor állt fel Kassák Lajos, és előadta: elég tisztességes összetételű már az elnökség, a választmány is, de a forradalom szellemében választunk új, megbízható embereket még. Négy vagy öt nevet javasolt, köztük engem, Keresztury Dezsőt és Rónay Györgyöt. Valaki felállt, és Féja Géza is javasolta. Akkor minket megszavaztak, így kerültünk az Írószövetség forradalmi bizottságába. De aztán felállt Képes Géza, és azt javasolta, hogy minket ne egy forradalmi bizottságba, hanem az elnökségbe válasszanak be. Forradalmi Bizottságra semmi szükség, velünk elég forradalmi az elnökség is. Tehát az Írószövetség Forradalmi Bizottsága öt percig létezett, addig, amíg minket beválasztottak.

– *Hogyan élted át a forradalmat, konkrétan mit csináltál?*

– Október 23-án este Alkotmány utcai albérlétemben megcsörrent a telefon. Obersovszky Gyula hívott a New York házból, és vezércikket kért az ország első független napilapjába, melyet Igazság címen épp szerkeszteni

kezdték. Mondtam neki, drága Gyulám, sajnos vezércikket nem írtam eddig, ha tudnék, akkor sem lennék képes bediktálni a telefonba. De van egy versem, címe: A fiatalokhoz. Megjelent ugyan első kötetemben, A Pokol tornácánban, de időszerű lenne most is. Ezt bediktálom, ha kell. Köszönte, jó, Pistám, olvasd be. Versem aszklepiádészi strófában írt költemény volt. A gyorsíró leírta. Másnap, amikor kiléptem lakásom ajtaján, láttam, hogy az Igazság plakát formájában a mi házunk falára is ki van ragasztva. Ahogy mentem befelé a városba, minden hirdetőoszlopon, falon ott találtam. Az egylapos sajtótermék jobb oldalán rövid felhívás prózában, hogy az ÁVH tegye le a fegyvert, valami volt a bal oldalán, középre szedve pedig az én versem, A fiatalokhoz. Halászápadtan vettem észre, a gépirónőnek sejtelve sincs az aszklepiádészi strófáról. Ahol én hosszú ékezetet sziszegtem a telefonba, ott ő rövidet tett, mindenféle félrehalások voltak benne, tele sajtóhibával. Szaladtam az Igazság szerkesztősége felé a New York palotába, egész úton a szégyen gyötört, mert a forradalmi magyar ifjúság azt mondhatja rólam: ez a Lakatos nem tudja kezelni az antik versstrófákat, primitív ritmushibákat követ el. Berontottam a redakcióba, megkerestem a fiúkat, és a feltűnőbb sajtóhibákat kijavítottam. A következő kiadás, majd a harmadik már négy oldalon jelent meg, mindegyik kiadás vezércikként pedig ott állt az én versem. A harmadik kiadásban már hibátlanul. Tárgyalásomon ez volt az első vádpont ellenem, hiába mondtam, hogy ez régi vers, könyvemben már

1949-ben megjelent. Tényleg nagyon illett ide is, pedig elég közepszerű vers volt, kicsit pirulok érte, később átírtam. Ez volt az első vádpont ellenem, a második az Írószövetség.

– *Mi történt még veled, mit csináltál?*

– Obersovszky magához ölelt, Pistám, légy lapunk munkatársa. Fölvettek tehát főmunkatársnak az Igazsághoz. Így a forradalom alatt mindvégig, még azt követően is belső munkatársa voltam a lapnak. Három vagy négy kis tárcát, karcolatot írtam, egyik a Sztálin-szobor ledöntéséről szólt. Nem különösebben jelentős írások, később adtam még egy verset, ami az illegális számban látott már napvilágot. Az Igazsághoz naponta benéztem, ott Eörsi Pistával, Gáli Jóskával és Obersovszkyval beszélgettem többnyire, megtárgyaltuk a világ eseményeit. Hordtuk és vittük a híreket. Ez volt az egyik foglalkozásom, a másik, hogy bejártam az Írószövetségbe. Lényegében ez a két elfoglaltságom volt, azt hiszem, nem lehettem meghatározó kulcsfigurája az 56-os eseményeknek. A forradalom leverése után bekerültem az Írószövetség titkárságába is. Akkor a külföldi államfőknek, Nehrunak, az angol miniszterelnöknek, a franciának az Írószövetség elnöksége nevében leveleket fogalmaztunk, hogy ez nem ellenforradalom volt, hanem forradalom. Tíz-tizenöt ilyen levelet írtunk, és mivel a külügyi bizottságnak egyik titkára voltam, a leveleknek jó részét én fogalmaztam, stilizáltam. Ez volt az egyik tevékenységem, a másik pedig, amivel az elnökségnek koráb-

ban nem kellett foglalkozni, a bejövő csomagoknak a szétosztása, illetőleg a pénzesládáknak a begyűjtése az utcáról és tartalmuk szétosztása a rászorulóknak.

– *Aztán elkövetkezett november negyediké. A forradalom leverését hogyan fogadtad? Meglepett?*

– Ez, sajnos, meglepett, sírva fogadtam. Akkor a Parlament mellett, az Alkotmány utcában laktam, és ha kiléptem a kapun, jobbra tekintve mindjárt a Parlamentre láttam. Hajnalig hallgattuk a rádiót, ott az albérleti szobában hallottam Nagy Imre szózatát, Háy Gyula segélykérését, aztán hallottam a tankok csikorgását, a lövéseket. Mind ezt ott, az albérleti szobában éltem át, ráborultam a kerevetre, és zokogtam. Nem számítottam rá, hogy ilyen gyorsan és durván tiporják el a forradalmat.

– *Miért nem disszidáltál? Nem volt veszélyérzeted?*

– Meg sem fordult a fejemben. A veszélyérzet később támadt föl bennem, amikor már a disszidálás sem lett volna olyan egyszerű. Kádárék mindenfélét ígértek, hazudtak, senkinek nem lehet bántódása, akinek nem volt fegyvere, nem gyilkolt. Ezt ígérték. Amikor még minden további nélkül ki lehetett volna lépni a határon, nem volt veszélyérzetem, mert mindezt elhittük. Fegyver soha nem volt a kezemben, és lehetetlenségnek tartottam, hogy írókat, értelmiségieket becsukjanak. Elnémítanak bennünket, gondoltuk, de hogy ekkora megtorlás lesz, azt mégsem. A veszélyt később, november végén, december elején kezdtük érzékelni, mert hiszen az ország minden ré-

széből jártak be az Írószövetségbe, mindenki a mi segítségünkhöz, pártfogásunkat kérte. A győri forradalmi bizottságból az igen rokonszenves Szigethy Attilával beszélgettem legtöbbször, akit öngyilkosságba kergettek. Később Dudás József felesége rimánkodott a titkárságon, hogy mentjük meg a férjét... És jöttek a külföldi újságírók. November 6. után már naponta jártam be az Írószövetségbe, mert ott lehetett ebédelni, és az elnökség is szinte naponta ülésezett. De még akkor sem volt veszélyérzetünk, csak úgy december eleje táján, amikor az első gyilkosságokra sor került. Azt hiszem, Dudás volt az első, akit kivégeztek. Áramlottak a hírek, elég jól voltunk értesülve, melyik pincében kiket géppuskáztak le. Fő feladatunknak azt éreztük, hogy tájékoztassuk a világot arról, ami Magyarországon történt és történik. Emlékszem, amikor a Pravda munkatársait fogadtuk, Veres Péter bácsi elnökölt, és próbáltuk őket meggyőzni, ez itt nem ellenforradalom. Akkor Keletről, Nyugatról többnyire kommunista újságírók utaztak ide, akiket nehéz volt meggyőzni. És írtuk a leveleket a külföldi államférfiaknak. Ezt egyébként letagadtam a tárgyaláson, illetőleg föl sem merült, mert az elnökség tiszteséges maradt, senki nem köpte be, hogy a levelek fogalmazásában részt vettem.

– *Vártad a letartóztatásodat, vagy meglepett?*

– A letartóztatás egy kicsit váratlanul ért, bár akkor már megfordult a fejemben, hogy ez bekövetkezhet. Engem tulajdonképpen későn fogtak el, 57 márciusában. Az Írószövetsége emlékezhetsz rá, 57 januárjában oszlatták föl. Éppen ülésezett az elnökség, amikor Siklósi Norbert bőrkabátbarbár, bőrkabátos, géppisztolyos pribékjeivel megjelent, és kiadta az utasítást, hogy mindenki hagyja el az Írószövetség területét, mert a szövetség fel van oszlatva, az épületet lefoglalja. Érdekel, hogy Siklósi, aki akkor elszánt munkásembernek bizonyult, később megváltozott. Amikor érdemei jutalmául a Lapkiadó élére került, a New York palotába, akkor csak tudott, segített, talán próbálta valamilyen módon feledtetni cseppet sem csőséges múltját.

– *Közben megnősültél, s ha jódom, a Práter utcában tartóztatattak. Hogyan, mikor, milyen körülmények között?*

– Igen, közben 56 nyarán megnősültem. Év végétől nagyon sokan disszidáltak, és a Práter utcában is megü-

egy lakás. Feleségem a hivatala folytán megtudta ezt a címet, és beadtunk egy igénylést. Akkoriban elég liberálisan kezelték az ilyen lakáskérelmeket. Feleségem addig nem élt velem, az édesanyjánál lakott, én pedig albérletben. A Práter utcai kétszobás lakás lett volna első közös otthonunk, de engem a beköltözés napján letartóztattak. Megérkezett velünk a teherautó, a könyveim még egyetlen kupacban a szoba közepén, könyvespolcaim se nagyon voltak, bútorunk egy íróasztalból, ágyból és székből állt – akkor csöngettek be hozzánk.

– *Civilek voltak, vagy pufajkások?*

– Azt hiszem, mindegyik civilben volt, hárman vagy négyen lehettek. Kétten bejöttek a lakásba, egy kint maradt az ajtóban, egy pedig az autót őrizte. Akik bejöttek, és kotorásztak a könyveim között, revolvert viseltek, hódruk alá szíjazva, mint a krimifilmekben, áttam, amikor szétnyílt a zakójuk. Sajnos, megtalálták a dossziémat, amelyben a Petőfi-körnek, Bessenyei-körnek az iratai, valamint írószövetségi dokumentumaim voltak. Bevitték a Gyűjtőre.

– *A hangnem milyen volt? Durvák voltak, vagy közömbösek?*

– Nem mondhatnám, hogy durvák, inkább komorak. Az idősebbik, akinek revolver előkandikált a hóna alól, nagyon komor volt. A másik, egy huszongy-néhány éves legény vigyorgott közben, és csodálkozott: „Maga mi a fenékek vett részt az ellenforradalomban, hiszen maga olyan szegény, mint a diplom egere. Még egy rendes bútor sincsen, csak értéktelen könyvek, könyvek, könyvek. Ha nem szerzett semmit, végül is mi haszna volt ebből az egész dologból?” Mondtam neki, „Csak bizza rám.”

– *Ez egy rendes házkutatás volt, vagy csak úgy beleturkáltak a holmikba?*

– Bizonyos iróniával néztük őket, az ögépmet keresték, de nem találták meg, mert egy olyan dobozban volt, melynek a tetején ingek hevertek. Még nem is vacsoráztam – mondtam nekik –, amíg maguk kutatnak, eszem semmit.” A feleségem készített egy tavas kenyeret, azt gyorsan bekapom. Két-három ezer könyvem volt, mert ez nem nagyon érdekelte, iratokban kutattak. Az iratok legnagyobb részét szerencsére nem találták meg.

– *Megbilincseltek?*

– Nem, nem. Kivitték a ház elé, ahol a Pobeda állt, beszállítottak a hátsó ajtón, és a smasszerok beültek mel-

lém. Mire a Gyűjtőbe értünk, éjfél volt. A hang ott sem volt különösebben durva, a falhoz állítottak, amíg egy megfelelő cellát találtak a számomra, aztán belöktek oda. A cellában már 15-20 ember szorongott. Nagyon zsúfoltak voltak abban az időben a fogdák. Ott valahogy, mint élére fordult szardínia, helyet fúrtam magamnak, de igazán aludni nem tudtam. Reggel aztán kaptunk ennivalót. Két nap után jöttek érttem, ismét összepakolták a zsebeim tartalmát, beültettek a Pobodába, és elvitték a Fő utcába, ahol jó másfél esztendő töltem el.

– *A vallatás során erőszakot alkalmaztak ellened?*

– Nem, velem nem alkalmaztak erőszakot. A Fő utcában először egy rak táros, majd egy katonatiszt lett a cellatársam, Erdélyi Sándor, akiből később kitűnő hegedűpedagógus és kamarazenesész lett. Mivel katonatiszt volt, ő elég súlyos büntetést kapott. Erdélyi megtanított morézni, ennek a későbbiekben jó hasznát vettem, mert így a csőrendszeren keresztül kapcsolatot tudtam tartani a többi letartóztatottal. Amikor Sándort elvitték mellőlem, attól kezdve körülbelül másfél évig magánzárkán ültem.

– *Ítélet után is?*

– Engem a kihallgatási eljárás során tartottak másfél évig magánzárkában. Az ítéletet 1958 szeptemberében hirdették ki. A magánzárka után átszállítottak a Markóba. Ott első fokon három évre ítélték, és azonnal az osztályidegenek börtönébe, Márianosztrára fuvaroztak.

– *A vád valóságos volt, vagy kitálat?*

– Legfőképpen a Petőfi-kört szerették volna fő vádpontként beállítani, mert akkor már a Hollós Ervin egy emelettel följebb ott tevékenykedett a Fő utcában. Ő rettentően neheztelt, mert lehetetlenségnek tartotta, hogy az ő kitűnő marxista káderei csinálták azokat a dolgokat. Ezért próbálták mindenképpen rám bizonyítani, de nem került bizonyító anyag a birtokukba. A valóság az volt, hogy én csakugyan nem vettem részt a Petőfi-kör utolsó, legizgalmasabb esztendejének a rendezvényein. A börtönben mellesleg bizonyos tisztelettel viseltettek irányomban, én lehettem a forradalom után letartóztatott írók között az egyetlen talán, aki nem voltam tagja a pártnak. Legnagyobb bűnnek ugyanis az számított, ha valaki párttagként „elárulta” az eszmét. Én liberális polgárnak tartottam magam, ezt hangsúlyoztam is, amikor vallattak. Én semmiféle eszmét nem árultam el, de legkevésbé az övéket, mert soha nem vallottam magamnak a kommunista ideológiát. Ezt valamiképpen méltányolták, az árulás bélyegét csakugyan nem süthették rám. A kihallgatások sem voltak gyakoriak, ha jól emlékszem, másfél év alatt ötször-hatször hallgattak ki.

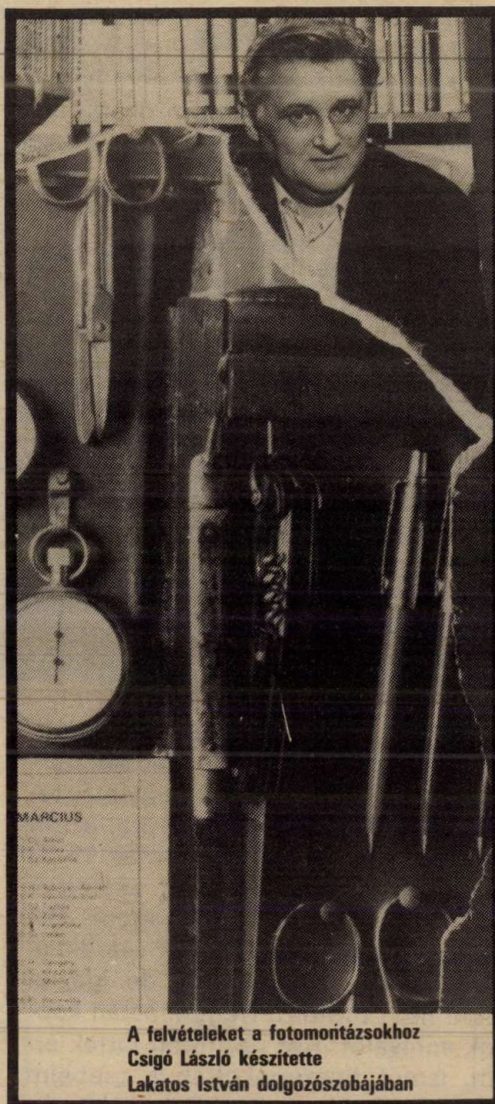
– *Ha a te peredet elkülönítették, a tárgyalásra Zelk Zoltán hogyan került oda?*

– Kérlek szépen, Zelk terhelő tanúként volt ott. Amikor engem letartóztattak, nagyon sok elnökségi tagot és írószövetségi barátomat kihallgatták ügyemben. Köztük Tamási Áront, Zelk Zoltánt, Háy Gyulát. A szerencsétlen,

gyáva Zelk, hogy mentse saját irháját, amit csak lehetett, rám kent. Azt állította rólam, hogy tulajdonképp az egész ellenforradalom a Lakatos kezdeményezésére jött létre, mert ha ő a Bessenyei-kört nem csinálja, a Petőfi-kört nem irányítja titkosan a háttérből, akkor mindaz, ami 56-ban történt, nem következett volna be. Hiszen a forradalmat a Petőfi-kör robbantotta ki, annak fő figurája pedig a Lakatos volt, akivel én nagyon sokszor beszéltem, és ő soha a legcsekélyebb rokonszenvet sem nyilvánította rendszerünk irányában. Ilyeneket mondott Zelk. Sajnos mivel erről jegyzőkönyvet vettek fel és nekem megmutatták, láttam saját szememmel. Aztán Zelk a cellában kezdte írni mélységesen bűnbánó verseit. Olyanokat, hogy itten Verbőczy ellenforradalmárai Dózsa népét irtották az utcán... Őt vagy hat ilyen vezeklő verset írt a cellában, melyekben megbánja saját szerepét, mivel ő is tagja volt az Írószövetség vezetőségének. Ezeket kéjjel sokszorosították vallatóink, és szétosztogatták a látogatók között. Odaadták az én feleségemnek is: „Nézze meg, asszonyom, vannak írók, akik belátják bűnüket, bezzeg a maga férje nem hajlandó erre.” Zelk, sajnos, megírta palinódiáit, de megbocsáthatatlanabb, hogy miután másfél év múlva kiszabadult, mindjárt közölte is őket Bölöni lapjában.

– Az Élet és Irodalomban?

– Igen, és más lapokban is, pedig akkor ezt már nem kellett volna megtennie. Az én könyvtáramban is megvannak dokumentumként, mint mondtam, feleségem többször is megkapta őket kihallgatóimtól. Amikor engem faggattak, aláírás nélkül a kezembe nyomták, és biztattak, na, Lakatos, olvassa el, hogy milyen versek ezek! Milyen a színvonaluk? Elolvastam, és láttam, költő írta mindegyiket, mert a ritmus rendben volt, a rímek rendben voltak, csak az egész volt becstelen. Azt mondták, ezeket a Kossuth-díjas Zelk Zoltán írta. Zelk Zoltánt tanúként beidézték tehát tárgyalásomra, ez már 58 szeptemberében volt, a Markó utcában. Zelk akkor már megkapta az ítéletét, még egy vagy két hónapja volt hátra. Végignézett a folyosón, látta, ott váraкоznak barátaim, egy csendes ellentüntetés vonult fel mellettem. Ott ült Keresztury Dezső, Nemes Nagy Ágnes, Rába György, az egész Újhold-társaság, húszan-harmincan. Zelk körbenézett, és fölmérte, hogy a Lakatosnak milyen színvonalas barátai vannak, s neki nem lenne jó, ha változatlanul ki-

A felvételeket a fotomonitázsokhoz Csígy László készítette Lakatos István dolgozószobájában

tartana a vallomása mellett. Ekkor Zelk Zoltán terhelő tanúból harcos mentő tanúvá változott át. Azt mondta, egy szó sem igaz abból, amit korábban állított, rossz lelkiállapotban volt. S védett oroszánlag.

– Hát ez elég érdekes. És egyben szerencsés is.

– Meg akartam írni A sötétség virágaiban, de Réz Pali, aki minden könyvemnek maximálisan liberális szerkesztője volt a Szépirodalminál, mi több, cinkosom, hogy nem épp veszélytelen verseimet is becsempész- szük valahogy köteteimbe, ebben az egy dologban megmakacsolta magát. „Zelk gyávaságát, légy szíves, húzd ki, egyik legjobb barátom volt, ha én szerkesztem kötetedet, ezt nem vállalom.” Engedtem, akkor nem volt még teljes sajtószabadság. Zelknek mellesleg megbocsátottam, amikor szabadulásom után kezét nyújtotta, megöleltem. Nincs harag bennem. De ami tény, az tény.

– Végül mennyire ítélték?

– Első fokon 3 esztendőre, mint mondtam, de megfellebbezte a védő-

ügyvédem. Ortutay Gyula is közbenjárt, aki valamiképp kedvelt engem, bár nem nagyon ismertük egymást. Ortutay a feleségem jelenlétében hívta fel a legfőbb ügyészt, hogy engedjenek el valamit büntetésemből. Azt hiszem, akkor Szénási volt a főügyész. Másodfokon egy év tíz hónapot kaptam. Így én 1959 januárjában kiszabadultam a márianosztrai osztályidegenbörtönből, ahol már mindössze két hónapot töltöttem.

– Akkor te valójában már az ítélet előtt átélted a rabba válás folyamatát. Beletörődtél a helyzetedbe? Mit éreztél?

– Az emberiséget nagyjából két részre lehet osztani aszerint, hogy az ütések, megpróbáltatások hogyan viseli el. Én gyermekkoromban papi intézetben nőttem fel, ha ott nagyon megpofoztak, pláne rendszeresen vertek valakit, meghunyászkodóvá, aláztossá satnyították. Későbbi élete során is mindig tisztelte a tekintélyt. A szából azonban akad egy, vagy ezerből egy, akit, ha megaláznak, egy életre lázadóvá válik. A börtön engem inkább megedzett, nem biztos ugyanakkor, hogy ez az én érdemem, mert aránylag rövid időt töltöttem csak benn, a sorsnak tulajdonképp nem volt ideje karmaim kimutatni, a gépezetnek engem megörölni. Nem tudom, ha 16 évet töltöttem volna börtönben, vagy akár csak tízet, hogy akkor is megálltam volna-e a helyem. De ezt a két évet nagyszerűen el tudtam viselni, mert fölmértem, olyat nem követtem el, amiért kötél járna, és azon túl teljeser mindegy, hogy életfogytiglanra ítélnék vagy pedig hat hónapra. Az amnesztiát előbb-utóbb úgyis kiszabadít. – Egyetlen könyvet tarthattam magamnál, a latin nyelvű Vergiliusomat. Második vagy harmadik kihallgatásom alkalmából loptam egy ceruzabelet, a sorok közé így beírhattam a fordítást. Mindig is szerettem volna lefordítani az Aeneidist, és a börtönben elkezdtem dolgozni. Ez jó lelkiállapotban tartott, megvolt mivel elfoglalni magam. Ha nincs ez az egyetlen könyvem, akkor nem tudom, hogyan állom ki ezeket a megpróbáltatásokat. De volt egy vastag könyvem. A végén már latinul álmodtam. Reggel leültem a könyv mellé megcsináltam a napi húsz soromat, amit aztán az egyetlen veszélytelen időszakban, amikor az örök reggeli és a vacsora kiosztásával foglalkozkodtak, és a kocsikat csörömpölve vigigtolták a folyosón, az ellopott ceruzabélel beírtam a sorok közé. Parac-

xonnak hangzik, de abban a cellában én másfél évig boldog voltam. Boldog voltam, mert azt csináltam, amit mindig is szerettem volna csinálni, másrészt én nagyon szegényen éltem, és iszonyatos terhet vettek le a vállamról azzal, hogy nem kellett napi megélhetési gondokkal gyötörni magam, össze tudok-e tíz forintot szedni, hogy legalább a kenyeremet meg a szalonnámot megvásároljam. Ki tudjam fizetni a lakbéremet. Ez mind leest a vállamról. A magam ügyében semmit sem tehettem, csak a kihallgatások alkalmával okosan kell viselkedni. Tudtam, hogy a barátaim, akik kint vannak, mindent elkövetnek érdekemben. Így kiegyensúlyozott voltam, és nyugodt, és ez meglátszott rajtam a kihallgatások alkalmával is.

– *Végig szótár nélkül dolgoztál?*

– Fél évig nem volt, de amikor a kihallgatás legfontosabb részén túl voltunk, akkor kegyesen megengedték, hogy kaphassak még két-három könyvet. Akkor behozták latin szótáramat is. A vizsgálati fogság első éve után egy füzetet is kaptam, amibe fordításomat bemásolhattam.

– *Az idő múlását hogyan érzékelted? Egyáltalán, múltak a napok, hónapok?*

– Múltak a napok, hetek, hónapok, de én fölhasználtam a napokat. Soha annyit és olyan jól nem tudtam dolgozni, mint a börtönben.

– *Miről álmottál a börtönben? Emékszel valamire?*

– Nem voltak rémálmaim, lidérces, gyöttrő álmaim sem. Nagyon egészséges vagyok, beteg se voltam egész idő alatt. Nyilvánvalóan a szabadságról álmottam, rétről, a feleségemről vagy más nőkről. Ez mind lehetséges.

– *És amikor kiszabadultál, álmottál börtönről?*

– Soha. Álmaim legtöbbször boldog, győztes álmok.

– *A börtönben mi volt a legelviselhetetlenebb a számodra?*

– Az, hogy az ember börtönben volt, hát nem sétálhatott az utcán, nem tesülhetett a világ eseményeiről, nem olvashatott újságot, nem beszélhetett a barátokkal. Azóta sem szövegek, lidérces álmok percig se gyötörnek. Azaz igen ritkán mégis, az állami vizsga félelme vissza-visszatér, számtani feladatoktól, a cosinus-tételről rettegek ilyenkor, mert nagyon rossz matematikus voltam.

– *És a körülmények, a kübli elviselhető volt?*

– Az természetesen undorító volt, és csak, de szerencsére aránylag rendes

emberekkel találkoztam a letöltőházban. Márianosztrán **Eörsi Pista** és Gáli Józsa ült együtt velem, ha nem is egy cellában. De mindig láttam őket, intgettünk egymásnak.

– *Gyűlölet nem támadt benned?*

– Gyűlölet nem, csak mélységes megvetés. De a megvetés, az ellenszenv ott él bennem minden emberi ostobasággal, dogmatizmussal és vakhittel szemben is. Gyűlölet kevésbé.

– *A börtön elváltasz a feleségedtől. Ezt hogyan élted át?*

– Feleségem nagyon tisztességesen viselkedett, soha pillanatig féltékeny nem voltam rá, okot sem adott erre. Amikor engem lecsuktak, őt állásából azonnal kipenderítették.

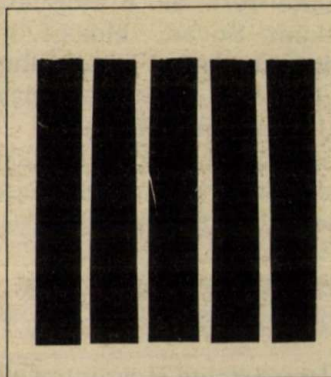
– *Ő mit csinált akkor?*

– Szakszervezeti elnök volt a vegyiparnál. Fölajánlották neki, hogy ellenforradalmár férjétől váljon el, ezt könnyen el lehet intézni, akkor maradhat a helyén. Ezt ő visszautasította, két hét múlva kidobták tehát az állásából.

– *Milyen körülmények között szabadultál ki?*

ÍRÓK, SZÍNÉSZEK, BÖRTÖNÖK

— BERTHA BULCSU —

— ÚJ IDŐ KÖNYVEK —

**RÉSZLET
AZ ÚJ IDŐ
GONDOZÁSÁBAN
MEGJELENŐ
INTERJÚKÖTETBŐL**

– Én napra tudtam, hogy mikor fog-nak elbocsátani, csak azt nem tudtam, hány órákor. Feleségem levelet írt, hogy vár engem majd a kapuban, de azonnal visszaírtam, eszébe ne jusson idejönni. Várjon otthon jó ebédrel és vacsorával. Ő sógorommal mégis elindult előző nap már Márianosztrára, egy parasztházba kéredzkedtek be megaludni. Másnap reggel ötkor ott vártak a börtönkapuban. Aznap éjjel nagy havazás volt, a két kilométeres úton alig tudtak a börtönig eljutni. Szegények ott vártak hét óráig, mire a smasszerok nagy kegyesen szóba álltak velük, és megmondták nekik, már fél ötkor elvitték a szabaduló rabokat az állomásra. A következő vonatra ültek föl, aztán hazatértek Budapestre. Én már fűtött szobában vártam őket. Édesanyám is velem volt.

– *Szabadulásod után éreztél magadon figyelő szemeket?*

– Körülbelül másfél, két évig tapasztalhattam, hogy figyelnek. És barátaimat is figyelték, akik meglátogattak, vagy ott aludtak nálunk.

– *S mi lett az Aeneisszel?*

– 59-ben szabadultam, és aránylag hamar, 61-ben megjelent már. Kalandos úton jutott el a nyomdáig, Devecseri Gábor harcolta ki, hogy napvilágot lásson, de ezt elmondtam másutt.

– *Most, hogy Kelet-Európában egymást érik a csendes és véresen zajos forradalmak, Magyarország új szituációját hogyan ítéled meg? Bizakodó vagy, vagy kételkedő?*

– Nézd, ha intellektusomhoz fordulsz, és én józan eszemmel, tiszta értelmemmel akarok válaszolni, akkor pesszimista vagyok. De ha az ösztöneimet kérdelem: optimista. Börtöneimben is a bizakodás tartott életben. Legfőképp azonban egy indulatos dac: nekem ezt túl kell élnem. Erről van szó most is, nekünk ezt túl kell élnünk, nekünk, magyaroknak, nekünk, íróknak, nekünk, európaiaknak.

Utolsó mondatainkra ránk ereszkedik a januári este. Lakatos István ablaka alatt nyugodt, csillagos égboltként ragyog a város. Mintha soha nem cserélt volna gazdát, és most is minden a legnagyobb rendben lenne. Taxit rendelünk, Lakatos, Lindával együtt, a kapuig kísér. Érzékeny kutyabúcsúra készülődöm, de az udvaron Nádasjárom Ophélie „nemes” egyszerűséggel megfélekedezik rólam. Sürgős szaglásziváló támadnak a bokrok alatt. Igaza van. A lényeges dolgokat nem szabad összetéveszteni a lényegtelenekkel.